UOT: 504.25, 504.37, 631/635

Nicat Həmzə oğlu MURADOV
Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi,
İqtisadiyyat İnstitutunun doktorantı
Email: muradovnijat35@gmail.com
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.003.030

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ KƏND TƏSƏRRÜFATI MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MALİYYƏ VƏZİYYƏTİNİN SABİTLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - “Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə təminatı” anlayışının nəzəri və metodoloji əsaslarının, maliyyə təminatının mühüm xüsusiyyətlərinin araşdırılması və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması üzrə təşkilati-iqtisadi istiqamətlərin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası - Tədqiqat zamanı analitik, statistik, normativ təhlil, induksiya, deduksiya, müşahidə və s. metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə təminatı və dayanıqlılığı istiqamətində araşdırmaların nəticələri ölkəmizdə aqrar sektorun maliyyə vəziyyətinin sabitliyi və gücləndirilməsi ilə bağlı tətbiq edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri - Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə sabitliyini yüksəltmək üçün əsas vasitə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə təminatıdır. Məqalədə texnoloji yeniliklərin tətbiqi, riskləri idarə etmək, dayanıqlılığı qəbul və təmin etmək, ticarət əlaqələrini genişləndirmək üçün innovativ həllər təqdim edilir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətinin sabitliyi və gücləndirilməsi kompleks şəkildə araşdırılaraq, elmi-praktiki baxımdan əhəmiyyətli hesab oluna biləcək müvafiq təklif və tövsiyələr işlənib hazırlanıb.

Açar sözlər: Kənd təsərrüfatı, maliyyə təminatı, maliyyə sabitliyi, kreditlər, investisiya, qloballaşma, ticarət əlaqələri, maliyyə idarəetməsi, risk.

Giriş

Aqrar sahə bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur. İlk növbədə, bu sahədə islahatlar istehsalın qeyri-sabitliyi ilə müşayiət olunur. İqlim tərəddüdləri, inflyasiya nisbəti, kredit-qiymət artımı, alıcılıq qabiliyyətinin azalması, dövlət dəstəyində əhəmiyyətli azalma, kənd təsərrüfatı və bütün aqrar-sənaye kompleksi, kənd təsərrüfatı istehsalçılarının və kənd təsərrüfatı və kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün zəruri olan istehsal vasitələrini istehsal edən sənaye müəssisələrinin borclarının artması və s. kimi bir çox hallar kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə təminatına bu və ya digər dərəcədə təsir göstərir. Bazar münasibətləri şəraitində iqtisadi cəhətdən müstəqil müəssisələr üçün maliyyə təminatı, maliyyə sabitliyi, maliyyə təhlükəsizliyi vacib komponent kimi çıxış edir.

Bütövlükdə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin iqtisadi dayanıqlığının təmin edilməsində maliyyə fəaliyyəti prioritet rol oynayır. Təbii ki, belə sabitləşmənin alətləri təkcə maliyyə deyil, həm də əmtəə bazarlarında təsadüfi dalğalanmalar, müvafiq olaraq biznes əməliyyatlarının və mənfəətin azalması ehtimalına qarşı maliyyə fəaliyyəti prosesində yaradılan müxtəlif sığorta və digər məqsədli fondlardır. Sığorta və digər məqsədli fondların cəmində müəssisənin istifadə etdiyi kapitalın daha yüksək payı onun iqtisadi təhlükəsizliyinin və iqtisadi inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsi səviyyəsinin nə qədər yüksək olduğunu göstərir [1,s.112-136; 14].

Maliyyə təminatı və maliyyə sabitliyinin formalaşmasının elmi-nəzəri məsələləri

Ümumilikdə, təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəziyyəti və ya maliyyə təminatı onun təsərrüfat və kommersiya fəaliyyəti zamanı yaranan maliyyə münasibətlərinin bütün elementlərinin qarşılıqlı

əlaqəsini əks etdirən mürəkkəb anlayışdır. Təsərrüfat subyektlərinin maliyyə təminatı vəsaitlərin yerləşdirilməsi, istifadəsi və onların formalaşması mənbələri ilə xarakterizə olunur. Maliyyə vəziyyətini müəyyən etmək üçün aşağıdakıları əhatə edən maliyyə təhlili aparılır: maliyyə vəziyyətinin ekspress təhlili (aktiv və öhdəliklərin strukturunun, əmlakın, ehtiyatların və xərclərin vəziyyətinin təhlili); maliyyə sabitliyinin təhlili; fəaliyyətin maliyyə nəticələrinin təhlili; gəlirliliyin təhlili və biznes fəaliyyəti.

Onu da qeyd edək ki, maliyyə təminatı üçün maliyyə sağlamlığı çox önəmlidir. Müəssisələrin maliyyə sağlamlığı onların resursları necə əldə etdiyini və istifadə etdiyini izləyən əsas göstəricilərdə əks olunur. Bu maliyyə nəticələri təkcə şirkətin və onun işçilərinin deyil, həm də biznes tərəfdaşlarının, hökumətin, maliyyə institutlarının, vergi agentliklərinin və s. əlaqədar tərəflərin fəaliyyətini ifadə edir. İqtisadi dinamikanı başa düşmək üçün korporativ maliyyənin təhlili aparılır. Maliyyə təhlilinin məqsədləri bunlardır: maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklərin, eləcə də davamlılığa təsir edən amillərin müəyyən edilməsi, maliyyə vəziyyətində keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərinin qiymətləndirilməsi [2,s.64-76; 7; 12].

Maliyyə sabitliyi və onun təmin edilməsi, ilk növbədə, təkcə fərdi təsərrüfatların kapital strukturunu deyil, həm də bütövlükdə təsərrüfatların maliyyə vəziyyətini təsvir edir. İkincisi, bu, resurs dövriyyəsinin sürətli inkişafı, təsərrüfatların gəlirliliyi, borclarının qaytarılması, təsərrüfatların öz fəaliyyətini maliyyələşdirməsi qabiliyyətinə əsaslanan kompleks göstəricisidir. Üçüncüsü, bu nəticələrin uyğunlaşdırılması, onlar arasında əks əlaqə nəzərə alınmaqla təsərrüfatların istehsal-maliyyə fəaliyyətinin nəticələrini əks etdirir. Dördüncüsü, təsərrüfatların dövriyyə kapitalının idarə edilməsi yolu ilə investisiyanın ən yüksək gəlirliliyini təmin edir. İqtisadi ədəbiyyatda göstərilir ki, maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi və təmin edilməsi qurumun ixtisaslaşması ilə bağlı unikal xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırılmış yanaşma tələb edir. Xüsusilə, təsərrüfatlar üçün həm mütləq maliyyə göstəriciləri, həm də maliyyə əmsalları kimi nisbi göstəricilərdən istifadə etməklə maliyyə sabitliyini və adekvatlığını qiymətləndirmək məqsədəuyğundur [7; 12; 15].

Mütləq maliyyə sabitliyi göstəriciləri sistemi və onların təminatı ehtiyatları və xərcləri formalaşdıran maliyyə mənbələrinin artıqlığı və ya çatışmazlığı kimi şərh edilə bilər. Bu artıqlıq və ya çatışmazlıq özünü ehtiyatların həcmi ilə xərclər arasındakı fərq kimi göstərir. Təsərrüfatların maliyyə sabitliyini və təhlükəsizliyini hərtərəfli qiymətləndirmək üçün əsas maliyyə əmsalları, o cümlədən mütləq likvidlik əmsalı, ödəmə qabiliyyəti əmsalı, maliyyə müstəqilliyi əmsalı, öz və borc kapitalı nisbəti, öz dövriyyə kapitalı əmsalı, debitor borclarının dövriyyəsi əmsalı, kreditor borclarının dövriyyəsi nisbəti, balans mənfəəti marjası, xalis mənfəət marjası kimi göstəricilərdən istifadə edilir [14; 15; 20].

Qloballaşma şəraitində kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə təminatı

Hazırkı qloballaşma dövründə kənd təsərrüfatı istehsal müəssisələri maliyyə vəziyyətlərini sabitləşdirə biləcək çoxsaylı çətinliklərlə üzləşirlər. Bu çətinliklər, dəyişkən mal qiymətlərindən tutmuş ticarət siyasətləri, ətraf mühit təsirləri və texnoloji uyğunlaşma tələblərinin artmasına qədər geniş yayılıb. Bununla yanaşı, bu çətinliklər həm də inkişaf və yenilik üçün imkanlar təqdim edir. Ona görə də kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətini sabitləşdirmək və gücləndirmək istiqamətində, qloballaşma kontekstində araşdırmaların aparılması olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İlk növbədə onu qeyd edək ki, qloballaşma fiziki sərhədləri formallaşdırır, əmtəə və xidmətlərin beynəlxalq hərəkətliliyi intensivləşir. Bu baxımdan da, rəqabətə cavab verməyən sahələr bazarda tədricən mövqe itirməyə məhkumdur [3, s.236-248; 13].

Eyni zamanda, qloballaşma bazarların, beynəlxalq ticarətin, kapital və informasiya axınının artmasına, sürətlənməsinə səbəb olur. Kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün bunun həm müsbət, həm də mənfi nəticələri ola bilər. Qabaqcıl təcrübənin daha geniş yayılması ilə müsbət təsirlər ehtimal edildiyi kimi, rəqabətqabiliyyətlilik, texniki-texnoloji silahlanma və s. istiqamətlərdə mövcud olan disproporsiyalar mənfi təsirlərlə də xarakterizə oluna bilər. Bütün bunlarla yanaşı, qlobal bazarlar yeni ixrac hədəflərinə və xarici sərmayələrə çıxış imkanı təklif edir. Beynəlxalq əməkdaşlıq, həmçinin, qeyd edildiyi kimi texnologiya transferi və istehsalat təcrübələrinin inkişafına gətirib

çıxara bilər. Bunlarla belə, kənd təsərrüfatı müəssisələri, qlobal mal bazarlarında qiymət dəyişkənliyi, valyuta dalğalanmaları, ticarət maneələri və beynəlxalq siyasətlərin dəyişməsi kimi xarici şoklara qarşı həssasdır. Ətraf mühitin davamlılıq prinsiplərinə uyğunlaşarkən rəqabət qabiliyyətini saxlamağa təzyiq də böyükdür. Bütün bunlar da rəqabətə davam gətirə bilmək kimi bir zərurət formalaşdırır [4; 15; 16].

Digər sektorlar kimi, kənd təsərrüfatına, xüsusən də yerli fermerlərə, emal fabriklərinə, anbarlara və ya gübrə şirkətlərinə sərmayə qoyanlar öz bizneslərini həyata keçirmək üçün üçüncü tərəflərdən vəsait tələb edə bilər. Bununla belə, mövcud qlobal maliyyə sistemində bir sıra amillər inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyətində kənd yerlərində dayanıqlı maliyyə xidmətlərinin inkişafına mane olur. Birincisi, infrastrukturu zəif olan əhalinin daha dağınıq olması səbəbindən kənd yerlərində tranzaksiya xərcləri şəhər yerlərindəkindən daha yüksəkdir. İkincisi və daha vacibi odur ki, kənd təsərrüfatına xas olan risk faktorları tez-tez maliyyə institutlarının kreditləşdirmə siyasətinə mane olur. Bunlara təbii təhlükələrlə (quraqlıq, daşqın və zərərvericilər kimi) bağlı istehsal riskləri, fermerlərin girov təmin etmək qabiliyyətinin zəifliyi (fermerin kredit zəmanəti kimi təklif etmək üçün torpaq üzərində mülkiyyət hüququ olmadığı və ya torpağın dəyəri çox aşağı ola bilər) və qiymətlərin dəyişkənliyi daxildir. Üçüncüsü, bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə maliyyə sektoru kifayət qədər mürəkkəb olmaya bilər. Sektora xas maliyyə alətləri və xidmətləri üzrə mövcudluq və innovasiya adətən zəifdir. Həmçinin, maliyyə xidmətlərinin mövcud olmasına baxmayaraq, onlar digərləri arasında ödənişlərin vaxtı, məbləğləri və riskləri ilə bağlı müxtəlif ehtiyacları olan kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərinin bütün növləri üçün uyğun olmaya bilər. Məsələn, mövsümi əkinçilikdə istehsal prosesinin xüsusi mərhələlərində maliyyə tələb olunur. Eyni zamanda, maliyyə xidmətləri təklifi yalnız geniş miqyaslı təsərrüfat əməliyyatları üçün mövcud ola bilər və buna görə də müştərinin xüsusi ehtiyaclarına cavab verməyə bilər. Nəhayət, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əkinçiliklə bağlı qeydlərin və statistikanın olmaması maliyyə təminatçıları üçün kredit uyğunluğunun qiymətləndirilməsini çətinləşdirir. Bu, maliyyə mənbələrinə çıxış üçün tələb olunan şərtləri dəyişir və səmərəli investisiya imkanlarına mane olur.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətinin gücləndirilməsi və sabitləşdirilməsinə təsir edən amillər

Aydındır ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətini sabitləşdirmək üçün ən təsirli yollardan biri şaxələndirmədir ki, bu da bir neçə üsulla əldə oluna bilər. İstehsal olunan məhsul çeşidinin artırılması kənd təsərrüfatı müəssisələrinə məhsul itkisinin və qiymət dəyişkənliklərinin yaratdığı riskləri azaltmağa kömək edə bilər. Məsələn, müxtəlif bitkilərin əkilməsi və ya yeni heyvandarlıq növlərinin tətbiqi, bazar dəyişikliklərinə və ətraf mühit dəyişikliklərinə qarşı uzunmüddətli qoruma təmin edə bilər. Əsas kənd təsərrüfatı məhsullarına (xam məhsulların qablaşdırılması) dəyər əlavə edilməsi mənfəəti artırır, yeni bazar imkanları yaradır və ən əsası tez-tez dəyişkən olan qiymətlərdən asılılığı azaldır. Həm daxili, həm də beynəlxalq bazarlara çıxışı asanlaşdırmaq və intensivləşdirmək yalnız bir bölgənin iqtisadiyyatına (bazarına) və ya iqlim şəraitinə çox bağlı olma riskini azaldır [6; 8; 12].

Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətinin gücləndirilməsində texnoloji irəliləyişlər mühüm rol oynayır. Qloballaşma və sürətli inteqrasiya prosesləri məhsuldarlığı və davamlılığı artırmağa kömək edəcək qabaqcıl texnologiyalara çıxış üçün yeni imkanlar yaradıb. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq, GPS, dronlar və sensorlardan istifadə edərək bitkilərin, torpaq şəraitinin və heyvanların dəqiq monitorinqi mümkündür. Hansı ki, bu da resurslardan (su, gübrələr və s.) daha səmərəli istifadə etməyə, xərcləri azaltmağa və məhsuldarlığı artırmağa kömək edə bilər [5; 6; 12].

Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətinə müsbət təsir göstərən müasir amillərdən biri də rəqəmsallaşma ilə bağlıdır. Belə ki, müasir texnologiyaların köməyi ilə onlayn satış yerləri, bazarlar təşkil etmək mümkündür ki, bu da satış və daşıma xərclərini azalda bilər. Ümumiyyətlə, onlayn bazar yerləri və rəqəmsal alətlər fermerlərə həm yerli, həm də qlobal müştərilərə daha geniş şəkildə çatmağa imkan verir, bu da vasitəçiləri kənarlaşdıraraq mənfəət marjalarını artırır [5; 8].

Yeni texnologiyanın yaratdığı daha bir üstünlük əkin, yığım və emal işlərində avtomatlaşdırılmış sistemlərin tətbiqi əmək xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır və səmərəliliyi artırır. Bu, həm də əmək çatışmazlığının və ya artan əməkhaqqı təzyiqlərinin təsirini azaldır. Bütün bunlarla yanaşı, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətini sabitləşdirmək və gücləndirmək üçün düzgün maliyyə idarəetməsi zəruri və qaçılmazdı, xüsusən sürətli bazar dəyişkənliyi qarşısında. Hansı miqyasda və sayda tədbirlər reallaşdırılsa da, düzgün maliyyə idarəetməsi olmadan uzunmüddətli nəticəyə nail olmaq qeyri-mümkündür. Düzgün maliyyə idarəetməsi isə, uzunmüddətli sabitlik və rentabellik məqsədilə sağlam nağd pul axınlarının qorunması, maliyyə hesabatlarının mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməsi, gələcək nağd pul ehtiyaclarının maksimum dəqiqliklə proqnozlaşdırılması, riskli və fövqəladə hallar üçün ehtiyat fondunun yaradılması ilə təmin oluna bilər [4; 10; 16].

Kənd təsərrüfatı müəssisələri bazarlarda qiymət dəyişkənliklərindən qorunmaq və qiymətləri sabitləşdirmək məqsədilə gələcək müqavilələr kimi risk idarəetmə strategiyalarını tətbiq edə bilər. Bu halda təbii ki, rəqiblərin vəziyyəti, ehtimal edilən riskli hallar və onların qarşılanması və s. dəqiqliklə nəzərə alınmalıdır. Bu məqsədlə, kənd təsərrüfatı sığortası, heyvandarlıq sığortası və digər sığorta formaları, hava hadisələri, zərərvericilərin yayılması və bazar şokları kimi qeyri-müəyyən amillər neytrallaşdıran üsul kimi nəzərdən keçirilə bilər. Bundan əlavə, maliyyə institutları ilə əlaqələri intensivləşdirməklə inkişaf və ya bərpa üçün zəruri kreditə çıxışı təmin etmək mümkündür [10; 11,s.132-145].

Bu, həm də müasir dayanıqlı inkişaf tələblərindən irəli gələn zərurətdir. Qlobal davamlılıq anlayışının artan əhəmiyyəti ilə kənd təsərrüfatı istehsalat müəssisələri əməliyyatlarını ətraf mühitin tələbləri və istehlakçı tələbləri ilə uyğunlaşdırmalıdır. Davamlı təcrübələr yalnız uzunmüddətli mənfəəti artırmaqla yanaşı, ətraf mühitə həssas olan istehlakçılar və investorlar üçün cəlbedici olur. Bitki dövriyyəsi, torpaq mühafizəsi metodları və üzvi kənd təsərrüfatı tətbiqləri ətraf mühitə təsiri azaldır və torpaq sağlamlığını yaxşılaşdıraraq zamanla məhsuldarlığı artırır. Yenilənə bilən enerji, suya qənaət edən texnologiyalar və ekoloji təmiz istehsalat proseslərinə yatırım edilməsi uzunmüddətli əməliyyat xərclərini azaldır və müəssisəni davamlılıq sahəsində lider olaraq mövqeləndirir [6; 8; 9].

Bütün dövrlərdə, xüsusilə də qloballaşma şəraitində ticarət əlaqələri kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyət nəticələrinə ciddi təsir göstərən amildir. Bu əlaqələri gücləndirmək və əlverişli siyasətləri dəstəkləmək riskləri azaltmağa və yeni imkanlar açmağa kömək edə bilər. Beynəlxalq alıcılar, təchizatçılar və distribütorlarla güclü əlaqələr qurmaq bazara çıxışı asanlaşdırmaq və genişləndirmək baxımından əlverişli ola bilər. Beynəlxalq ticarət sazişlərinə qoşulmaq və ya xüsusi sahəvi assosiasiyalara üzv olmaq müəssisələrə daha yaxşı şərtlər əldə etməyə və qlobal mühitə çıxış imkanlarını artırmağa kömək edə bilər [13; 15].

Qloballaşma şəraitində kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsinin əsas komponentləri

Təcrübə və tədqiqatlar göstərir ki, müasir dövrdə bütün sahələrin, o cümlədən kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsinin ən geniş yayılmış üsulu kreditlərdir. Kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsi fermerlərin müxtəlif ehtiyaclarını, o cümlədən qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli **kreditləri** ödəmək üçün müxtəlif formalarda olur. Hər bir kredit növü fermerlərə təcili, aralıq və ya uzunmüddətli maliyyə tələblərini effektiv şəkildə həll etməyə imkan verən xüsusi məqsədə xidmət edir. Qısamüddətli kreditlər ilk növbədə toxum, gübrə və pestisidlər kimi mövsümi materialların alınması üçün istifadə olunur. Bu kreditlər fermerlərin vegetasiya dövründə məhsul əkmək və becərmək üçün lazımi resurslara malik olmasını təmin edir. Ortamüddətli kreditlər isə traktorlar və digər texniki təminatı, suvarma sistemləri və ya anbarlar kimi avadanlıq və mexanizmlərin əməliyyat səmərəliliyinin artırılması üçün vacib olan xərcləri ödəmək məqsədilə nəzərdə tutulub.

Uzunmüddətli kreditlər fermerlərə öz əməliyyatlarının böyüməsini və davamlılığını təmin edən əhəmiyyətli investisiyalar etmək imkanı verməkdə mühüm rol oynayır. Bu kreditlər tez-tez əlavə torpaq sahələri əldə etmək, anbarlar və ya istixanalar kimi infrastrukturun tikintisi və ya təsərrüfatda genişmiqyaslı təkmilləşdirmələrin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunur. Uyğun həllər

təklif etməklə, bu kredit variantları fermerlərə müxtəlif maliyyə problemlərini həll etmək və uzunmüddətli kənd təsərrüfatı uğurlarına nail olmaq üçün lazım olan çeviklik və resursları təmin edir.

Fermerlər öz maliyyələrini idarə etmək və gələcək ehtiyaclara hazırlaşmaq üçün əmanət hesablarından və müddətli depozitlərdən effektiv vasitə kimi istifadə edə bilərlər. Əmanət hesabları onlara gözlənilməz xərclər və ya gəlirlərin mövsümi dəyişmələri üçün asanlıqla əldə edilə bilən ehtiyat təmin edərək, tədricən vəsait ayırmağa imkan verir. Digər tərəfdən, sabit əmanətlər fermerlərə daha yüksək faiz dərəcəsi qazanaraq əmanətlərini zamanla artırmağa imkan verir ki, bu da onları avadanlıqların alınması və ya infrastrukturun təkmilləşdirilməsi kimi uzunmüddətli investisiyaların planlaşdırılması üçün daha əlverişli hala gətirir.

Bundan əlavə, kooperativ əmanət sxemləri fermerlər üçün öz resurslarını kollektiv şəkildə birləşdirmək üçün dəyərli platforma rolunu oynayır. Bu sxemlər təkcə icma hissini gücləndirmir, həm də fövqəladə hallar və ya çətin vaxtlarda üzvlərin etibar edə biləcəyi maliyyə təhlükəsizlik şəbəkəsi yaradır. Vəsaitləri birləşdirməklə fermerlər daha böyük maliyyə resurslarına çıxış əldə edə bilər ki, bu da onlara fərdi olaraq nail olmaq çətin ola biləcək əhəmiyyətli layihələr və ya investisiyalar həyata keçirməyə imkan verir. Bu kollektiv yanaşma təkcə fərdi maliyyə təhlükəsizliyini gücləndirmir, həm də fermer icmasının daha geniş böyüməsinə və möhkəmliyinə töhfə verir.

Bütün bunlarla yanaşı, bir çox sahələrdə sığorta da maliyyələşmənin başlıca mənbələrindən biri kimi çıxış edir. O cümlədən, sığorta kənd təsərrüfatının da maliyyələşdirilməsinin kritik tərkib hissəsidir və fermerlərə əkinçiliyə xas olan gözlənilməz risklərdən qorunma təklif edir. Məsələn, məhsul sığortası quraqlıq, daşqın və ya tufan kimi təbii fəlakətlər, eləcə də zərərvericilər və xəstəliklər nəticəsində dəyən zərərlərə qarşı sığorta təmin edir. Bu, fermerlərin hətta dağıdıcı hadisələrdən sonra da maddi cəhətdən sağalmasını təmin edir, onlara yenidən əkmək və əməliyyatlarını davam etdirmək imkanı verir.

Eynilə, heyvanların sığortası dolanışığını heyvanlarla təmin edən fermerlərin qorunmasında mühüm rol oynayır. O, xəstəliklər, qəzalar və ya hətta oğurluq nəticəsində dəymiş itkiləri əhatə edir və mal-qaranın dəyişdirilməsi və ya müalicəsinin maliyyə yükünü azaltmağa kömək edir.

Bundan əlavə, avadanlıqların sığortası traktorlar, kombaynlar və suvarma sistemləri kimi həyati vacib mexanizmlərin əhəmiyyətli maliyyə gərginliyinə səbəb olmadan təmir və ya dəyişdirilməsini təmin edir. Bu alətlər müasir əkinçilik təcrübələrinin ayrılmaz hissəsi olduğundan, sığorta təminatının olması dayanma müddətini minimuma endirir və davamlı məhsuldarlığı təmin edir. Birlikdə bu sığorta variantları fermerlərə maliyyə qeyri-müəyyənlikləri ilə boğulmaq əvəzinə böyüməyə və innovasiyaya diqqət yetirməyə imkan verən hərtərəfli təhlükəsizlik şəbəkəsi təmin edir.

Geniş yayılmış maliyyələşdirmə formalarından biri də investisiyalardır. Yeni texnologiyalara, müasir infrastruktura və davamlı təcrübələrə investisiya yatırmaq kənd təsərrüfatında böyümənin sürətləndirilməsi və uzunmüddətli dayanıqlığın təmin edilməsi üçün vacibdir. Dəqiq əkinçilik alətləri, avtomatlaşdırılmış maşınlar və məlumatlara əsaslanan analitika kimi qabaqcıl texnologiyalar fermerlərə resurslardan istifadəni optimallaşdırmağa, tullantıları azaltmağa və məhsuldarlığı artırmağa imkan verir. Bu yeniliklər məhsuldarlığı yaxşılaşdırır və əməliyyatları sadələşdirir, fermerlərə daha az səy və vəsait hesabına daha çox şey əldə etməyə imkan verir.

Anbarların, suvarma sistemlərinin və nəqliyyat şəbəkələrinin tikintisi kimi infrastruktur investisiyaları məhsul yığımından sonrakı itkilərin azaldılmasında və məhsulun bazarlara vaxtında çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu cür təkmilləşdirmələr nəinki səmərəliliyi artırır, həm də fermerlərə mallarının keyfiyyətini qoruyub saxlamaqla maksimum qazanc əldə etməyə kömək edir.

Bundan əlavə, torpağın mühafizəsi, suyun idarə edilməsi və bərpa olunan enerji həlləri kimi davamlı təcrübələrin qəbul edilməsi kənd təsərrüfatı əməliyyatlarının uzunmüddətli perspektivdə ekoloji cəhətdən təmiz və iqtisadi cəhətdən səmərəli qalmasını təmin edir. Bu təcrübələr iqlim dəyişikliyinin təsirlərini azaltmağa və gələcək nəsillər üçün təbii ehtiyatları qorumağa kömək edir. Bu sərmayələri prioritetləşdirməklə fermerlər qlobal ərzaq təhlükəsizliyi və davamlılığına töhfə verməklə yanaşı, çətinliklərə tab gətirmək üçün daha yaxşı təchiz olunmuş davamlı kənd təsərrüfatı sistemləri qura bilərlər.

Nəticə

Kənd təsərrüfatının maliyyəsinin gələcəyi texnologiyada irəliləyişlər və davamlılığa artan vurğu ilə böyük vədlər verir. Süni intellekt (AI) və böyük məlumat kimi inkişaf etməkdə olan texnologiyalar maliyyə institutlarının riskləri qiymətləndirmək, kreditləri təsdiqləmək və fermerlərə uyğunlaşdırılmış həllər təklif etmək üsullarında inqilab etməyə hazırlaşır. Süni intellektlə işləyən alətlər hava şəraiti, məhsul performansı və bazar tendensiyaları ilə bağlı böyük həcmdə məlumatları təhlil edərək risklərin daha dəqiq qiymətləndirilməsinə və kreditlərin daha tez ödənilməsinə imkan yarada bilər. Eynilə, böyük verilənlər verilənlərə əsaslanan qərarların qəbulunu asanlaşdırır, fermerlərə və kreditorlara öz strategiyalarını optimallaşdırmağa kömək edir.

Blokçeyn texnologiyası maliyyə əməliyyatlarının şəffaflığını və səmərəliliyini artırmağı vəd edən başqa bir oyun dəyişdiricisidir. Təhlükəsiz və dəyişməz qeydlər yaratmaqla blokçeyn kreditin təsdiqlənməsi, subsidiyaların paylanması və sığorta iddiaları kimi prosesləri sadələşdirə bilər. Bu artan səmərəlilik xərcləri azaldır və fermerlərlə maliyyə xidməti təminatçıları arasında etimadı artırır.

Bundan əlavə, davamlı və təsirli investisiyalara artan diqqət kənd təsərrüfatı maliyyəsinin mənzərəsini yenidən formalaşdırır. İnvestorlar getdikcə daha çox maliyyə gəlirləri yaradan, eyni zamanda ekoloji və sosial fayda verən layihələrə vəsait yönəldirlər. Bu dəyişiklik ekoloji cəhətdən təmiz əkinçilik təcrübələrinin, bərpa olunan enerjidən istifadənin və icma yönümlü təşəbbüslərin qəbulunu təşviq edir. Bu tendensiyalar təkcə fermerlərin innovativ maliyyə həllərinə çıxış imkanlarını genişləndirmir, həm də gələcək üçün daha dayanıqlı və inklüziv kənd təsərrüfatı ekosistemini təşviq edir.

Beləliklə, qloballaşma şəraitində kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyətinin sabitləşdirilməsi və gücləndirilməsi istiqamətində aparılan araşdırmalardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, kənd təsərrüfatı müəssisələri qlobal bazarlara asan çıxışı dəstəkləyən ticarət siyasətləri, tariflərə qarşı mübarizə, kənd təsərrüfatı subsidiyaları və qrantlarını təşviq edən siyasətlərə təsir göstərmək və bu sahədə fəal iştirak etməklə maliyyə vəziyyətlərini gücləndirmək imkanı əldə edə bilərlər. Bütün bunlarla yanaşı, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə sabitliyi və inkişafı, qloballaşma kontekstində çoxşaxəli bir yanaşma tələb edir. Belə ki, kənd təsərrüfatı müəssisələri gəlir mənbələrini şaxələndirməklə, texnoloji yenilikləri tətbiq etməklə, riskləri idarə etməklə, dayanıqlılığı qəbul və təmin etməklə, ticarət əlaqələrini genişləndirməklə qlobal bazarın mürəkkəbliklərində uğurla irəliləyə və inkişaf edə bilərlər. Strateji planlaşdırma, məlumatlı qərar qəbul etmə və gələcək meyillərə nəzər yetirməklə, kənd təsərrüfatı müəssisələri həm maliyyə vəziyyətlərini sabitləşdirə bilərlər, həm də sürətlə qloballaşan dünyada uzunmüddətli mənfəəti təmin edə bilərlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Alıyev İ.H. "Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi". Bakı, Elm, 2003, 229 səh.
2. Alıyev İ.H., Məmmədova Ş.Ə. "Aqrar sahənin inkişafının əsas maliyyə mənbələri". Bakı, Elm, 2007, 227 səh.
3. Ataşov B.X. "Aqrar sahədə struktur və səmərəlilik problemləri". Bakı, Kooperasiya nəşriyyatı, 2017, 536 səh.
4. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016, 177 səh.
5. Babayeva V.M. və b. "Azərbaycanda kənd təsərrüfatı innovasiyalarının tətbiqinin stimullaşdırılması". Bakı, Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı jurnalı, 2022, №4 (42), səh. 9-24.
6. Balayev R.Ə. "Rəqəmsal aqrar iqtisadiyyatın inkişafında dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı". Bakı, Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı jurnalı, 2021, №3 (37), səh. 17-27.
7. Əhmədov R.K. "Aqrar sektorun maliyyə təminatının yüksəldilməsində vergi güzəştlərinin rolu". Azərbaycanın vergi jurnalı, 2015, №5 (125), səh. 89-102
8. Əsədov Z.R. "Aqrar sahənin inkişafında rəqəmsallaşmanın yeri və rolu". Bakı, Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı jurnalı, 2021, №3 (37), səh. 9-17;

9. Fikrətzadə F.F. “Azərbaycanda kənd təsərrüfatına ayrılan subsidiyaların effektivliyinin qiymətləndirilməsi”. Bakı, Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı jurnalı, 2020, №1 (31), səh. 6-16;
10. İbrahimov E.R. “Aqrar inkişafın büdcə təminatı”. “Azərbaycan” qəzeti, 10.01.2010, s.2;
11. İbrahimov İ.H. “Aqrar sahənin iqtisadiyyatı”. Bakı, 665 səh..
12. Qurbanova T.T., Qəmbərova L.Ç. “Azərbaycanda aqrar sahənin maliyyələşdirilməsinin mövcud vəziyyəti və inkişaf perspektivləri”. Azərbaycanın Vergi jurnalı, 2019, №3 (74), s. 81-94.
13. Musayev T.M. “Azərbaycanda kənd təsərrüfatının digər sahələrlə qarşılıqlı əlaqələrinin qiymətləndirilməsi”. Bakı, Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı, 2023, №2 (44), səh.80-92.
14. Salahov S.V. “Aqrar sahədə sığorta bazarının tənzimlənməsinin bəzi məsələləri”. Bakı, Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının iqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun Elmi əsərləri, 2004, №3, səh. 5-14.
15. Tükanov M.M. “Kənd təsərrüfatının maliyyə təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətləri”. Bakı, Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı jurnalı, 2022, №3 (41), səh. 81-88.
16. B.Nasirov, A.Abdurashidov “İmproving the financial resources of farms”. İnternational Journal of Business, Law and Political Science, 2024, Volume 1, №5, p.22-28.
17. http://www.stat.gov.az;
18. https://maliyye.gov.az/;
19. https://www.agro.gov.az/az;
20. www.cbar.az.

Ниджат Хамза оглы Мурадов
Институт экономики Министерства Наука и образование
Азербайджанской Республики, докторант
E-mail: muradovnijat35@gmail.com

Стабилизация и укрепление финансовый ситуации на сельскохозяйственных предприятий в условиях глобализации

Резюме

Цель исследования - Исследование теоретико-методологических основ понятия “финансовая безопасность сельскохозяйственных предприятий”, важных особенностей финансовой безопасности и определение организационно-экономических направлений повышения финансовой устойчивости сельскохозяйственных предприятий.

Методология исследования - В ходе исследования используются аналитический, статистический, нормативный анализ, индукция, дедукция, наблюдение и т. д.

Прикладная значимость исследования заключается - в том, что результаты исследований финансовой безопасности и устойчивости сельскохозяйственных предприя-тий могут быть применены для обеспечения стабильности и укрепления финансового положения аграрного сектора нашей страны.

Результаты исследования - основным инструментом повышения финансовой устойчивости сельскохозяйственных предприятий является финансовая безопасность сельскохозяйственных предприятий. В статье представлены инновационные решения по внедрению технологических инноваций, управлению рисками, принятию и обеспечению устойчивости, а также расширению торговых отношений.

Оригинальность и научная новизна исследования - Всесторонне исследованы вопросы устойчивости и укрепления финансового положения сельскохозяйственных предприятий, разработаны соответствующие предложения и рекомендации, которые можно считать значимыми с научной и практической точки зрения.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, финансовая безопасность, финансовая стабиль-ность, кредиты, инвестиции, глобализация, торговые отношения, финансовый менеджмент, риск.

Nicat Hamza Muradov
Institute of Economics of the Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan, PhD student
Email: muradovnijat35@gmail.com

Stabilization and strengthening of the financial situation of agricultural enterprises in the context of globalization

Summary

The purpose of the study - Researching the theoretical and methodological foundations of the concept of "financial security of agricultural enterprises", the important features of financial security, and determining the organizational and economic directions for improving the financial stability of agricultural enterprises..

Research methodology - Analytical, statistical, normative analysis, induction, deduction, observation, etc.

The applied significance of the article - is that the results of research on the financial security and sustainability of agricultural enterprises can be applied in connection with the stability and strengthening of the financial situation of the agrarian sector in our country.

Research results - The main tool for increasing the financial stability of agricultural enterprises is the financial security of agricultural enterprises. The article presents innovative solutions for the application of technological innovations, risk management, acceptance and provision of sustainability, and expansion of trade relations.

Originality and scientific novelty of the aricle - The stability and strengthening of the financial situation of agricultural enterprises have been comprehensively investigated, and relevant proposals and recommendations that can be considered significant from a scientific and practical point of view have been developed.

Key words: Agriculture, financial security, financial stability, loans, investment, globalization, trade relations, financial management, risk.